

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ТА ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

І. ІЛЬЧЕНКО

*головний спеціаліст експертно-методичного
відділу Секретаріату
Урядового уповноваженого
у справах Європейського суду з прав людини
(Дипломатична академія при МЗС України)*

Коли я вирушаю до якоїсь країни, дивлюсь не на те, чи є там хороші закони, а на те, чи виконуються існуючі, оскільки хороші закони є всюди.

Ш. Монтеск'є

Більше 10 років минуло з моменту ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі — Конвенція) Верховною Радою України 17 липня 1997 р., а кількість рішень, винесених Європейським судом з прав людини (далі — Європейський суд) проти України, значною мірою не зменшується. Протягом 2001–2007 рр. (станом на 25 грудня 2007 р.) у справах проти України Європейським судом було винесено 370 рішень щодо суті та затверджено Європейським судом 41 дружнє врегулювання. У 2006 р. виплачена справедлива сатисфакція становила понад 9,3 млн грн. Зокрема, справедлива сатисфакція, присуджена Європейським Судом у справі «Науменко проти України» становила 20 500 євро, у справі «Тімотієвич проти України» — 25 000 євро, у справі «Гонгадзе проти України» — 100 000 євро, у

справі «Совтрансавто Холдінг проти України» — 625 000 євро.

Очевидно, що не виникає сумніву в необхідності застосування судами України Конвенції та практики Європейського суду з метою запобігання в подальшому порушень Україною своїх зобов'язань. Проте на практиці виникає ряд питань у процесі застосування положень Конвенції та практики Європейського суду.

Оскільки Конвенція не передбачає будь-якого конкретного шляху застосування її норм, обсяги введення Конвенції в дію через національне право істотно відрізняються у різних країнах Європи [1]. В одних країнах правова традиція схиляється до застосування підходу «монізму», який відображає прагнення звести до мінімуму відмінності між національним і міжнародним правом та передбачає пряме «вживлення», інкорпорування Конвенції в

національне право. В інших країнах традиція віддає перевагу «дуалізму», який чітко розмежовує національне і міжнародне право, де Конвенція функціонує як самостійний акт. Немає потреби давати короткий виклад різних традицій, але можна навести кілька прикладів для подальшого аналізу ситуації в Україні. Зокрема, Австрія надала Конвенції конституційний статус, тобто Конвенція в цій країні має пріоритет щодо норм національного права. У Бельгії, Франції, Нідерландах та Швейцарії положення Конвенції, які не інкорпуються в законодавство держав, мають пряму дію в національному праві та пріоритет щодо невідповідних їм положень національного законодавства.

У Німеччині та Італії положення Конвенції, які мають пряму дію, часто функціонують як норми ординарного законодавства, тобто мають пріоритет щодо положень тих законодавчих актів, які вступили в дію до набуття Конвенцією чинності в національному праві. У 1987 р. Федеральний конституційний суд Німеччини постановив, що, як правило, Конвенція переважає над законодавством, прийнятим після набуття нею чинності, якщо лише чітко не встановлено, що законодавчий орган висловив протилежну волю, а також що Основний Закон повинен тлумачитися у світлі Конвенції [2].

Для судів України застосування Конвенції та практики Європейського суду набули особливої актуальності з прийняттям 23 лютого 2006 р. Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі — Закон про виконання), який містить численні резолюції Комітету Міністрів Ради Європи [3].

В Україні Конвенція має такий самий статус, як й інші законодавчі акти,

тобто є частиною національного законодавства України згідно із положенням ст. 9 Конституції, яка проголошує, що «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України».

Слід також зазначити, що з огляду на ч. 1 ст. 22 Конституції, яка визначає, що «права і свободи людини й громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними», є всі підстави стверджувати, що у разі, коли гарантії прав людини, що зафіксовані у Конвенції, з тієї чи іншої причини залишилися неповними у Конституції України, пріоритет отримують саме Конвенція та практика Європейського суду.

За наявності колізій між нормами національного законодавства України та Конвенції пріоритетному застосуванню підлягають саме норми Конвенції як міжнародного договору. На користь цієї позиції можна навести такі аргументи.

По-перше, діє міжнародний принцип добросовісного виконання державою своїх міжнародних зобов'язань, який фактично закріплений у ст. 8 Конституції України. Останній закріпився у процесі зміцнення міжнародних тенденцій «застосування примату міжнародного права». Цей принцип визначений, зокрема: у ст. 26 Віденської конвенції «Про право міжнародних договорів» 1969 р. (ратифікована Україною 14 травня 1986 р.), в якій закріплено, що «кожен чинний договір є обов'язковим для його учасників і повинен добросовісно виконуватись» (*pacta sunt servanda*), та ст. 27 зазначеного документа, яка передбачає, що «учасник не може

посилатись на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору»; у ст. 19 Закону України «Про міжнародні договори України» 29 червня 2004 р., якою визначається: «...якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору».

По-друге, при обґрунтуванні пріоритетності норм Конвенції, необхідно зосереджувати увагу на ч. 3 ст. 22 Конституції, згідно з якою «при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод».

Незнання та нерозуміння положень Конвенції та практики Європейського суду стає основною перешкодою у застосуванні останньої при вирішенні спорів суддями національних судів. У цьому контексті необхідно з'ясувати такі моменти. По-перше, обов'язковість застосування рішень Європейського суду для судів України впливає з міжнародних зобов'язань України, які вона взяла на себе, ратифікувавши Конвенцію та протоколи до неї, адже у частині першій Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» прямо зазначається, що Україна повністю визнає «дію на своїй території статті 46 Конвенції щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикції Суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції». По-друге, існує обов'язковість не тільки виконання рішень Європейського суду, постановлених проти

країни, а й застосування Конвенції та практики Європейського суду як джерело права.

Зокрема, відповідно до ст. 2 Закону про виконання, рішення Європейського суду є обов'язковим для виконання Україною відповідно до ст. 46 Конвенції. При цьому ст. 17 зазначеного Закону визначає, що національні суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права. Варто наголосити, що це означає, що практика Європейського суду стосовно інших країн є обов'язковою для застосування суддями національних судів при вирішенні спорів.

Здавалося, питань більше не буде, дискусії зникнуть, а сумніви розвіються. Сьогодні не залишилось науковців у цій сфері, які б категорично заперечували дію судового прецеденту у національній правовій системі України, проте залишається питання, яким саме джерелом права може виступити практика Європейського суду: основним чи додатковим?

Прецедентне право в Україні ніколи, ймовірно, не посідатиме того місця серед джерел права, яке воно посідає в англосаксонській правовій сім'ї, проте заперечувати певних його перспектив у національній правовій системі не варто. При цьому близькими видаються слова Голови Верховного Суду США Ч. Хьюза (1862–1948): «Конституція США – це те, що скаже про неї Верховний Суд США». З другого боку, норми Конвенції є нормами прямої дії, тому практика Європейського суду створюється і діє в межах її положень та протоколів до неї, засновані на інтерпретації її норм та використовуються у зв'язку з ними. Рішення Європейського суду як «тінь» інтерпретованої статті Конвенції, що нерозривно пов'язані з нею. Формат Європейської

конвенції та механізм, який забезпечує функціонування її положень, — практика Європейського суду, створюють своєрідне правове коло — Конвенція не може існувати без її інтерпретації Європейським судом, а Європейський суд не може творити без Конвенції.

Поза сумнівом, Конвенція закріплює найвищі цінності людства — фундаментальні права й основоположні свободи людини, інтерпретовані Європейським судом, які становлять ядро як наднаціонального, так і національного права. Тому автором відстоюється позиція, що спільні цінності, про які йдеться, не є витворами певної культури,

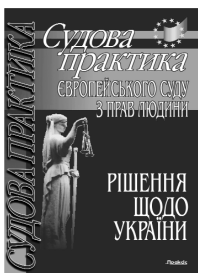
що змінюються від епохи до епохи, чи суб'єктивними поглядами окремих індивідів, а становлять загальноцивілізаційну, загальнокультурну цінність, незалежно від націй, ідеологій, релігій. Саме ця обставина дає підстави для визнання пріоритетності норм Конвенції та практики Європейського суду щодо норм національного законодавства, а імплементація Конвенції та практики Європейського суду, безумовно, є тим самим довгоочікуваним способом вирішення конфліктів у процесі розгляду спорів, що зачіпають права, гарантовані Конвенцією, та послужить превенцією порушень положень Конвенції нашою державою.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Drzemczewski A.* European Human Rights Convention in Domestic Law. — 1983; *Ress G.* The Effects of Judgments and Decisions in Domestic Law // The European System for the Protection of Human Rights. — 1993. — P. 801–851.
2. *Ress G.* The Effects of Judgments and Decisions in Domestic Law // The European System for the Protection of Human Rights. — 1993. — P. 831–836.
3. *Rec (2004) 5* від 12 травня 2004 р. щодо перевірки узгодженості законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики зі стандартами, викладеними в Європейській конвенції з прав людини; *Rec (2004) 4* від 12 травня 2004 р. щодо місяця Європейської конвенції з прав людини в університетській освіті та професійній підготовці. В законі знайшла відображення правова позиція Суду щодо наслідків, визначена у рішенні «Броньовський проти Польщі», від 22 червня 2004 р.

Вийшов друком збірник:

**Судова практика Європейського суду з прав людини.
Рішення щодо України / відп. ред. В. В. Лутковська. — К., 2005. — 480 с.**

Збірник містить рішення та ухвали щодо прийнятності Європейського суду з прав людини, винесені у справах проти України. Це видання є одним із перших та найбільш повних зібрань таких актів.

Видання розраховане на суддів, адвокатів, слідчих, працівників пенітенціарної системи, державної виконавчої служби, юрисконсультів, аспірантів, студентів, а також тих осіб, які мають намір звернутися до Європейського суду з прав людини.

Замовляйте видання за телефонами:

(44) 537-51-20, 537-51-21

або електронною поштою

sales@inyure.kiev.ua

<http://shop.inyure.kiev.ua>